

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Karonen, Petri

Title: Pitkä parlamentti ja rauhankriisi toisen maailmansodan jälkeen

Year: 2012

Version:

Please cite the original version:

Karonen, P. (2012). Pitkä parlamentti ja rauhankriisi toisen maailmansodan jälkeen. In M. Enbuske, M. Mäntylä, M. Salo, & R. Satokangas (Eds.), *Historian selkosilla Jouko Vahtolan juhla* (pp. 163-172). Oulu: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Petri Karonen

Pitkä parlamentti ja rauhankriisi toisen maailmansodan jälkeen¹

Johdanto

Toisen maailmansodan aikana Suomen eduskunta istui poikkeuksellisissa oloissa yhteensä lähes kuusi vuotta, minkä vuoksi se tunnetaan nimellä pitkä parlamentti. Eduskunta joutui pian toisen maailmansodan syttymisen jälkeen sivuraiteelle päätöksenteosta. Talvisodan aikana ja aina kevääseen 1945 saakka Suomea johti käytännössä pieni sisärengas. Vallankeskityksen vuoksi eduskunnan niin sanotuilla perusjäsenillä ei ollut kovinkaan paljon vaikutusmahdollisuuksia saati tietoa valtakunnan tilasta ja tulevaisuudesta. **Mikko Majanderin** mukaan Suomen toisen maailmansodan aikainen demokratiaa kestää vertailun minkä tahansa muun eurooppalaisen järjestelmän kanssa. Majander myös pohtii, oliko pitkä parlamentti sittenkään niin heikko kuin jollaisena sitä on pidetty.²

Seuraavassa tutkin sitä, miten eduskunnassa käsiteltiin rauhaan siirtyvän yhteiskunnan ongelmia syyskuusta 1944 huhtikuuhun 1945. Maalisvaaleissa 1945 edustajista vaihtui 46 prosenttia, mikä suhteellisesti oli merkittävästi enemmän kuin tavallisesti. Pitkän poikkeusajan jälkeen vaihtuvuus oli silti varsin ymmärrettävää.³

¹ Artikkelin on osa Suomen Akatemian projektia ”Rauhan tultua jatkunut sota. Toisen maailmansodan jälkivaikutukset suomalaisessa yhteiskunnassa n. 1944–2000” sekä Koneen Säätiön rahoittamaa hanketta ”Rauhaan palaaminen sähköisissä ja painetuissa viestimissä toisen maailmansodan jälkeen (n. 1944–1950)”. Aineiston hankinnassa ovat avustaneet FM Timo Auvinen ja HuK Heikki Naumanen, mistä kummallekin suurkiitos.

² Mikko Majander, ”Pitkä parlamentti 1939–1945”. *Kansanvalta koetuksella. Suomen eduskunta 100 vuotta* 3. Helsinki 2006, 331. Pitkän parlamentin vähäisistä vaikutusmahdollisuuksista esimerkiksi Atos Wirtanen toimittamassaan teoksessa *Salaiset keskustelut. Eduskunnan suljettujen istuntojen pöytäkirjat 1939–1944*. Koonnut ja huomautuksin julkaissut Atos Wirtanen. Lahti 1967.

³ Tiedot kansanedustajista on kerätty julkaisusta Kansallisbiografia (<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>, viitattu 15.4.2011) sekä ”Kansanedustajat 1907–” -matrikelista (<http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hx3300f.htm>, viitattu 15.4.2011). Ministerien, jotka eivät olleet eduskunnan jäseniä, tiedot on koottu Ministerimatrikelista 1917–1966. *Valtioneuvoston historia IV*, toim. Kalle Vaarnas. Helsinki 1978 (3. painos); Timo Forsten, *Valiokuntapalapeli eduskunnassa. Valiokuntajäsenyydet 1945–2002*. Turku 2005, taulukko 5. Lähde: http://personal.inet.fi/koti/timo.forsten/taulukko_1.htm; aikakauden yleiskuvasta erityisesti Jouko Vahtola, *Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin*. Keuruu 2003, 376–381, 383–385.

Tarkastelussa on mukana 190 eduskunnan istuntoa, joista noin joka neljännessä käsiteltiin suoraan tai epäsuorasti rauhan aikaan palaamisen ongelmia.⁴ Kansanedustajat käyttivät yhteensä vain noin 260 teeman kannalta oleellista puheenvuoroa. Lukumäärä osoittaa, kuinka suuresti niin eduskunta kuin maan asioista vastuullinen hallitus keskittyivät nimenomaan arkisiin ja tavanomaisiin ongelmiin sodan jälkeen.⁵

Esityksen perustana on käsitys, jonka mukaan sodan jälkeen yhteiskuntaa kohtaa aina rauhaan siirryttäessä työläs arki ja siihen kietoutuvat ongelmat. Sodan päättyminen aiheuttaa suuria hankaluuksia, sillä jo yksin yhteiskunnan yleisessä rauhoittamisessa on runsaasti päänvaivaa vastuullisille päättäjille. Sodasta rauhaan siirtymisen prosessia on viime aikoina kutsuttu tutkimuksessa käsitteellä rauhankriisi, jonka termin toki tunsivat jo muun muassa 1940-luvun aikalaiset (ks. myöhemmin). Yleisesti rauhankriisillä tarkoitetaan ongelmakenttää, jossa korostuvat ensinnä erilaiset yhteiskunnan rauhoittamiseen liittyvät ongelmat. Sellaisia ovat makrotasolla ensinnä valtiovallan legitimitetin palauttamiseen tai ylläpitoon sekä armeijan ja siviiliväestön demobilisaatioon liittyvät haasteet. Vuosisatojen ajan ongelmaryppäeseen ovat liittyneet muun muassa sotaan syyllisten rankaiseminen – erityisesti silloin, kun takana on hävitty sota. Toisaalta sodan aiheuttamien psykologisten traumojen käsittely on rauhan tullessa tärkeää. Näihin kuuluvat itsestään selvästi kansakunnan ”mentaalisen tilan” parantaminen sekä sodan muistaminen kaikissa eri muodoissaan.

Seuraavassa rauhankriisin tarkastelussa keskitytään eduskunnan keskusteluissa esiinnousseisiin ongelmiin. Ajanjakson lyhyiden vuoksi yhteiskunnan rauhoittamiseen liittyvät lyhyen aikavälin ongelmat korostuvat. Silti Suomessa on tavallisesti käsitelty varsin heikosti nimenomaan pitkäkestoisia ilmiöitä kuten sotien aiheuttamia henkisiä vaurioita tai sodan muistamista ylipäättään, kun taas esimerkiksi poliittisten ja taloudellisten ongelmien ratkaisussa on yleensä onnistuttu paljon paremmin.⁶

⁴ Kussakin istunnossa oli tavallisesti useita keskusteluja ja niistä 80:ssä puhuttiin rauhan aikaan palaamisesta ja sen ongelmista.

⁵ Valtiopäivät 1944. Pöytäkirjat I–II. Helsinki 1945; Wirtanen (toim.) 1967.

⁶ Yleisestä aihepiiristä problematiikasta ja Suomen historian tärkeistä murroskohdista Petri Karonen–Kerttu Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. Sodasta selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Helsinki 2006; Petri Karonen, “Coping with Peace after a Debacle: the Crisis of the Transition to Peace in Sweden after the Great Northern War (1700–1721)”. *Scandinavian Journal of History* 2008: 3, 204–05, 208–17; Petri Karonen, “The Peace Treaty of Hamina and its Aftermath in Sweden and in Finland.” *Sjuttonhundratall* 2010, 168–183; Petri Karonen, ”Yleisradio ja rauhaan palaaminen toisen maailmansodan jälkeen (1944–1950).” *Monelta kantilta. Ilkka Nummelalle omistettu juhlakirja*. Toimittaneet Jari Ojala et. al. Jyväskylä 2010, 149–162. Uudemmissa näkemyksistä toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta esimerkiksi Mikko Majander, *Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51*. Bibliotheca Historica 88. Helsinki 2004; Osmo Apunen–Corinna Wolff, *Pettureita ja patriootteja. Taistelu*

Rauhasta puhuminen on vaikeaa

Neuvottelukosketus Neuvostoliittoon syyskuussa 1944 muodosti ensimmäisen vaikean ongelmakokonaisuuden. Pääministeri Antti Hackzell antoi illalla 2. syyskuuta ylimalkaisen hallituksen tiedonannon. Sen perussanoma oli, ettei sotaa voitu jatkaa eikä Neuvostoliiton vaatimuksista ollut varmaa tietoa. Huoli tulevaisuudesta rauhanteon jälkeen leimasi sekä tiedonannosta käytyä keskustelua että myöhempiä aihepiiristä pidettyjä puheenvuoroja. Samaan tapaan kuin pääministerin esityksessä, monissa puheenvuoroissa korostettiin yksimielisyyden välttämättömyyttä kansakunnalle raskaita päätöksiä tehtäessä. Vahvimmat säröänet löytyivät eduskunnan oikealta laidalta, sillä Kokoomuksen Paavo Virkkunen muistutti kuinka ”Romanian ja Bulgarian ja muut tuoreet esimerkit osoittavat, mitä merkitsee sortuminen, kun se tavalla tai toisella esiintyy ehdottoman antautumisen vaatimuksena, alistumisena ehdoitta vihollisen armoille.”⁷ Kaksi päivää myöhemmin pääministeri antoi jo huomattavasti yksityiskohtaisemman selonteon, jonka lopputulema oli realistisen tyyliä: ”neuvottelut tulevat olemaan erittäin vaikeat, eikä niiden antama tulos parhaassakaan tapauksessa voi vastata sitä, mitä toivoisimme.”⁸ Eduskunta siirtyi tällä kertaa yksimielisesti päiväjärjestykseen Väinö Tannerin puheenvuoron jälkeen.⁹

Synkkiin tulevaisuudennäkymiin palattiin aamutuimaan 19. syyskuuta, kun eduskunta käsitteli hallituksen ehdotusta välirauhansopimukseksi. IKL:n edustaja, rikosoikeuden professori Bruno Salmiala arvioi ehtojen tarkoittavan ehdotonta antautumista ja sotarikollispykälän antavan tilaisuuden ”mitä suurimpaan mielivaltaan ja --- vuosituhantisen henkilöllisen vapauden ja koskemattomuuden periaatteen” tuhoamiseen.¹⁰ Maalaisliiton asioista perillä ollut Antti Kukkonen

Suomen ulko- ja puolustuspolitiikan suunnasta 1938–1948. Historiallisia Tutkimuksia 244. Hämeenlinna 2009; Henrik Meinander, *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaishetki*. Juva 2009; Paavo Rantanen, *Vaikea tie rauhaan. Suomi Saksan, Ruotsin ja Neuvostoliiton puristuksessa 1944*. Jyväskylä 2010.

⁷ Istunto (jatkossa I) 81, 2.9.1944 (pääministeri Hackzell); I 82, 2.9.1944 (yksimielisyys: edustajat Reinikainen, Heiniö; tiedon puute ja pelko tulevaisuudesta: Virkkunen, lainaus 283; Salmiala, Niukkanen, Pitkänen, Lahtela, Takala, Kirra, Rantamaa, Inkinen, Saarinen, Wainio). Wirtanen 1967, 269–277, 277–295; Hannu Soikkanen, ”Sota-ajan valtioneuvosto”. *Valtioneuvoston historia 1917–1966*. II. Helsinki 1977, 211–214; Hannu Soikkanen, ”Eduskunnan toiminta sota-aikana (valtiopäivät 1939–1944)”. *Suomen kansanedustuslaitoksen historia 8*. Helsinki 1980, 100–102.

⁸ I 81, 4.9.1944 (Hackzell, lainaus 301). Wirtanen 1967, 295–303; Saman päätelmän teki Hackzelliin sairastumisen jälkeen vt. pääministeriksi noussut Ernst von Born esitellessään hallituksen ehdotusta välirauhansopimukseksi. I 90, 19.9.1944. Wirtanen 1967, 304–315; Soikkanen 1977, 220.

⁹ I 82, 4.9.1944. Wirtanen 1967, 302–303; Mikko Uola, ”Suomi sitoutuu hajottamaan ...” *Järjestöjen lakkauttaminen vuoden 1944 välirauhansopimuksen 21. artiklan perusteella*. Historiallisia Tutkimuksia 205. Vammala 1999, 15–22. .

¹⁰ Sotarikollispykälän ongelmallisuuteen viittasi avoimessa istunnossa seuraavana päivänä ainoana puhunut juristi Mikko Erich. I 95, 20.9.1944, 627–628; Soikkanen 1980, 103.

korosti, kuinka välirauha oli hyväksyttävä, vaikka ”(r)askasta sotaa seuraa nyt raskas rauha” ja että menneisyyttä oli kunnioitettava, ”mutta ajatelkaamme tulevaisuutta, tulevaisuuteen meidän täytyy luottaa ja sen hyväksi yksimielisinä tehdä työtä.” Alle puolen tunnin kokouksen jälkeen eduskunta siirtyi puhemiehen ehdotuksen mukaisesti yksimielisesti päiväjärjestykseen.¹¹

Välirauhansopimuksesta Väinö Tanner lausui: ”Eduskunta voi hyväksyä yksinkertaiseen päiväjärjestykseen siirtymismuodon joko vaiti ollen taikka perustellen. Mielestäni olisi tässä tilaisuudessa ollut arvokkaampaa hyväksyä se vaiti ollen.” Kyseinen lausunto tuli jatkossa vaikuttamaan merkittävästi niissä tilanteissa, joissa eduskunta joutui pakon edessä siunaamaan välirauhansopimukseen kytkettyjä kiusallisia tai jopa vaarallisia lakiehdotuksia. Poikkeus säännöstä koettiin suojeluskuntajärjestöstä annetun lain kumoamisen yhteydessä, kun järjestöä aikanaan perustamassa ollut Sulo Heiniö (Edistyspuolue) halusi kiittää järjestöä julkisesti, kun sen lakkauttaminen oli tapahtumassa ”hiljaisuudessa”.¹²

Epävarma tulevaisuus ja talous

Keskustelu rauhan aiheuttamista taloudellisista vaikeuksista alkoi heti rauhanneuvottelujen aloittamisen jälkeen. Kuten odottaa saattoi, hallituksen ehdotus vuoden 1945 tulo- ja menoarvioksi sai aikaan monipuolisen keskustelun, jossa sivuttiin talouden lisäksi monia muita tärkeiksi katsottuja kysymyksiä.

Tulevaisuus askarrutti hallituksen ministereitä ja kansanedustajia. Valtiovarainministeri Onni Hiltunen (SDP) ilmoitti, kuinka ”tulevaisuutemme toistaiseksi on mitä suurimmassa määrässä hämärän peitossa”, minkä vuoksi *talousarviolla* ei ollut ”täyttä merkitystä.” ”Sodan loppuminen maamme osalta --- ei siis taloudellisesti merkitse palaamista rauhanomaisiin oloihin. Jos sota-aika on ollut meille siinä suhteessa rasittava, näyttää siirtyminen rauhaan ainakin toistaiseksi muodostuvan yhtä raskaaksi, eräissä suhteissa

¹¹ I 91, 19.9.1944 (Salmiala, Kukkonen, Virkkunen, Kulovaara). Wirtanen 1967, 315–320.

¹² I 91, 19.9.1944. Wirtanen 1967, 315–320, lainaus 319; Vrt. Välirauhansopimuksen mukaisten lakien säätäminen I 96, 20.9.1944; I 97, 23.9.1944; I 119, 31.10.1944 (suojeluskuntien lakkauttaminen, 1. käsittely); I 121, 3.11.1944 (Heiniö); Soikkanen 1980, 126; Majander 2006, 327; Välirauhansopimuksen Suomelle aiheuttamista ongelmista Jukka Nevakivi, *Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui*. Keuruu 1996, 12 ja passim.

vielä raskaammaksikin. --- Joudumme ilmeisesti ainakin muutaman vuoden elämään n.s. rauhankriisiä.”¹³

Maan tulevaisuudesta yleensä olivat kaikki edustajat huolissaan, mutta asemansa ansiosta asioista tavallisesti parhaiten perillä olleet ministerit puhuivat vakavimmin rauhasta selviytymisestä. Niinpä valtiovarainministeri Hiltusen lisäksi painavimmat puheenvuorot käytti toinen valtiovarainministeri Sakari Tuomioja (Edistyspuolue), joka korosti markan arvon turvaamisen merkitystä tulevaisuuden tärkeimpänä tehtävänä.¹⁴

Taloudelliset vaikeudet olivat edustajille tuttuja ja niistä annettiin monia konkreettisia käytännön esimerkkejä.¹⁵ Keskusteluissa rataverkosta ja muusta infrastruktuurista todettiin uuden itärajan ja Pohjois-Suomen tuhojen aiheuttama vakava tilanne, mutta samalla korostettiin, että uudet ratasuunnitelmat tulivat vahvistamaan ulkomaankaupan kannalta välttämättömien metsävarojen hyödyntämistä.¹⁶ Keskusteluissa viitattiin vielä puoli vuotta välirauhansopimuksen solmimisen jälkeen siihen, kuinka maassa oli edelleen ilman kunnollista asuntoa 900 000 ihmistä.¹⁷ Vakavassa tilanteessa haluttiin priorisoida valtakunnan niukkojen resurssien käyttöä. Maatalousministeriön asutusosaston vt. ylijohhtajanakin toiminut Sulo Teittinen (Edistyspuolue) arvioi talouden edistämisen lääninhallinnon kehittämistä tärkeämmäksi: elintarvikepula, sotakorvaukset, siirtoväen asuttaminen ja Lapin jälleenrakennus olivat vielä kaikki ratkaisematta, joten hallituksen kaavailema läänijaon uudistaminen saisi odottaa. Samaa kantaa edusti Kokoomuksen Albert Eerola, kun taas RKP:n edustajat Levi Jern ja Albin Wickman olivat syvästi pettyneitä, kun hallitus ei esittänyt erillistä Pohjanmaan ruotsinkielistä läänää.¹⁸

Metsätyöt olivat pahasti myöhässä, mitä yleisesti selitettiin paitsi kuljetusvälineiden ja infrastruktuurin kuluneisuudella niin myös miesten ja hevosten heikoilla varusteilla. Einari Karvetti (Maalaisliitto) arveli, ettei työhaluisia työntekijöitäkään ollut riittävästi. Kuitenkin esimerkiksi SDP:n Heikki Simonen

¹³ I 103, 9.10.1944 (Min. Hiltunen; tulo- ja menoarvion käsittely).

¹⁴ I 103, 9.10.1944; I 136, 11.12.1944; ks. myös esimerkiksi I 189, 29.3.1945 (Nyman).

¹⁵ Esimerkiksi taloudellisista vaikeuksista I 84, 5.9.1944 (Teittinen: elintarvikepula, vaikeuksien jatkuminen pitkään); I 103, 9.10.1944 (Niukkanen: Lapin sota, sotakorvaus, kieltäytykset).

¹⁶ I 164, 6.2.1945 (Hirvensalo, Miikki); Itärajan liikenneoloista sodan jälkeen Anu Koskivirta, ”Jäännöslääni eheytyy”.

Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI. Toim. Yrjö Kaukiainen ja Jouko Nurmiainen. Porvoo 2010, 311–314.

¹⁷ I 173, 6.3.1945 (Lumme); I 178, 9.3.1945 (Teittinen).

¹⁸ I 178, 9.3.1945 (Teittinen, Eerola, Jern, Wickman), I 188, 29.3.1945 (Eerola).

totesi, että kyse oli paremminkin siitä, että metsätöihin tottumattomat ja puutteellisesti ravitut miehet eivät voineet mennä metsiin.¹⁹ Ministeri Eero A. Wuori totesi pitkän parlamentin viimeisessä istunnossa puutavaranhankinnan vakavien ongelmien tiivistyvän siihen tosiasiaan, että teollisuuden raaka-ainetarastot samoin kuin kaupunkien polttopuuvarastot olivat tyhjäät.²⁰

Kiertoilmaisuihin uusiin historiatulkintoihin ja sotaan syyllisten kimppuun

Välirauhansopimuksen jälkeen eduskunnassa alkoi ankara kiertoilmausten viljely, jolla pyrittiin viimeiseen asti välttämään toteamasta tosiasiaa, että Suomi oli hävinnyt sodan. Tässä suhteessa Urho Kekkosen (Maalaisliitto) suorasukainen radiopuhe syyskuun 26. päivänä oli ollut poikkeuksellinen²¹. Kuitenkin tavallisimmin Arkadianmäen puheenvuoroissa käytettiin tarkastelujakson loppuun saakka sellaisia käsitteitä kuin ”uusi vaihe/tilanne”²², jossa ”valtiollista murroskautta”²³ elävä Suomi oli ”olosuhteiden”²⁴ ja ”onnetoman sodan”²⁵ vuoksi pakotettu parantelemaan sodan raskaiden koettelemusten aiheuttamia haavoja²⁶. Huomionarvoista on, että ”onneton sota” toistui niin nousevan äärivasemmiston äänitorvena räväkästi esiintyneen, niin sanottuihin kuutosiin kuuluneen Yrjö Räisäsen²⁷ kuin pääministeri J. K. Paasikiven sanavarastoon. Sinänsä Räisänen oli yksi ensimmäisiä, ellei ensimmäinen kansanedustaja, joka eduskunnassa totesi Suomen kuuluneen ”sodassa hävinneen ja häviävän valtaryhmän puolelle”.²⁸

¹⁹ I 159, 23.1.1945 (Kuittinen); I 164, 6.2.1945 (Miikki); I 180, 13.2.1945 (Min. Wuori, Karvetti, Simonen, Pitkänen, Kirra); I 166, 13.2.1945 (Kosonen).

²⁰ I 190, 3.4.1945 (Min. Wuori); Jukka Nevakivi, *Linnasta linnaan. Eero A. Wuoren (1900–1966) poliittinen elämäkerta*. Keuruu 1992, erityisesti 261–262.

²¹ Osmo Apunen, *Tilinteko Kekkonen aikaan. Ulkopoliittinen valta ja vallankäyttö Suomessa*. Jyväskylä 1994, 138; Hannu Rautkallio, *Laboratorio Suomi. Kekkonen ja KGB 1944–1962*. Juva 1996, 49; Apunen–Wolff 2009, 397–398.

²² I 103, 9.10.1944 (Salmenoja); I 128, 21.11.1944 (Meltti).

²³ I 103, 9.10.1944 (Min. Hiltunen).

²⁴ I 121, 3.11.1944 (Heiniö); I 123, 7.11.1944 (Raunio); I 128, 21.11.1944 (Räisänen).

²⁵ I 124, 10.11.1944 (Bryggari); I 128, 21.11.1944 (Räisänen); I 131, 28.11.1944 (Räisänen); I 162, 31.1.1945 (Päämin. Paasikivi); I 185, 26.3.1945 (Paasikivi); I 186, 27.3.1945 (Bryggari); I 188, 29.3.1945 (Voionmaa).

²⁶ I 136, 11.12.1944 (Min. Tuomioja, Wiik).

²⁷ Yrjö Räisänen herätti repivällä retoriikallaan vastalauseita. Hänen lausuntonsa poikkesivat terävyydellään merkittävästi muiden edustajien puheista. Sangen usein Räisäsen esiintymiseen liittyi jälkiviisastelua, käsiteltävästä aiheesta poikkeamista ja muita seikkoja, jotka ärsyttivät edustajakollegoita. Ks. esimerkiksi I 136, 11.12.1944 (Räisäsen ja Toivo Mansnerin sanailu); I 152, 9.1.1945 (Simosen ja Räisäsen sananvaihto).

²⁸ I 131, 28.11.1944 (Räisänen).

Nimenomaan kuutoset nostivat esille sodan muistamiseen liittyviä asioita ja vaativat eduskunnassa ensimmäisinä sotaan syyllisten rankaisemista. Väinö Meltti kiinnitti valtion tulo- ja menoarviota koskevassa keskustelussa huomiota historianopetuksen yksipuolisuuteen: se oli ollut sodan aikana yksipuolista saksalaisuuden ihannointia ja edusti taantumuksellisia virtauksia sekä fascismia. Siksi oppikirjat oli tarkastettava: ”Välirauhan luoma olotila ei siedä enää tämän laatuista historian selitystä äskeisistä valtiollisista tapahtumista, sikäli kun haluamme todella aikaansaada pysyvät hyvät suhteet itäiseen naapurimaahamme.” Lisäksi hän vaati venäjän kieltä oppisuunnitelmiin sekä koululaitoksen demokratisoimista. Meltti sai tukea SDP:n pitkän linjan edustajalta Tuomas Bryggarilta, joka vaati lopettamaan vanhentuneen Ruotsin vallan ”suurvaltahistorian” opettamisen kansakouluissa.²⁹

Tulevaisuuden politiikan suunnalle merkittävämpi oli silti Yrjö Räsäsen joulukuun alussa 1944 esittämä kysymys siitä, miksi ulkoasiainvaliokunta ei ollut ryhtynyt tutkimaan hallituksen sodanaikaista ulkopoliittikkaa. Tausta-ajatuksena oli sotaan syyllisten eli ”kansalle onnettomuuksia” aiheuttaneiden tuomitseminen. Asiasta ei suuremmin käyty keskustelua, mutta ulkoasianvaliokunnan puheenjohtaja Väinö Voionmaa (SDP) totesi, ettei arvion aika ollut vielä, vaan tulevat eduskuntavaalit tulisivat antamaan vastauksia ongelmaan. Räsäsen päätelmä oli, että eduskunta tahtoi hirttäytyä samaan köyteen hallituksen kanssa.³⁰ Kahden kuukauden päästä tuosta hetkestä pääministeri Paasikivi vastasi eduskunnassa kuutosten kysymykseen vuosina 1939 ja 1941 puhjenneiden sotien syyllisyyskysymyksestä. Paasikivi esitti juuri tuolloin ensimmäisen kerran käsityksensä vanhojen poliittisten johtajien syrjään vetäytymisen tarpeellisuudesta.³¹

Demobilisaatio ja moraalinen paniikki

Demobilisaatio koettiin syksyllä 1944 keskeiseksi rauhaan palaamisen ongelmaksi, minkä vuoksi eräänlainen moraalinen paniikki³² nosti päätään. Niinpä Alpo Lumme (SDP) kantoi lokakuussa huolta alkoholismista ja sukupuolitautien lisääntymisestä. Tuolloin kenttäarmeijan demobilisointi oli vasta

²⁹ I 136, 11.12.1944 (Meltti, Bryggari).

³⁰ I 132, 1.12.1944 (Räsänen, Voionmaa).

³¹ I 162, 31.1.1945 (päämin. Paasikivi); Soikkanen 1980, 123–125; Tuomo Polvinen, *Jaltasta Pariisin rauhaan. Suomi kansainvälisessä politiikassa III: 1945–1947*. Juva 1981, 43–45; Rautkallio 1996, 129; Majander 2006, 328; Apunen–Wolff 2009, 414–417.

³² James M. Jasper, ”Moral Panics.” Toim. N. J. Smelser ja Paul B. Baltes, *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Oxford 2004, 10029–10033.

alkamassa: ”Poliittinen tilanteemme on ylen arka. Alkoholihöyryiset miehet voivat aiheuttaa kestämättömiä tilanteita.” Alkoholiasiat askarruttivat vielä itsenäisyyspäivän jälkeen, jolloin kotiuttaminen oli saatettu päätökseen. Lisäksi rikollisuuden kasvu (Kaisu-Mirjami Rydberg, ”kuutonen”), viinakauppojen liian varhainen avaaminen (Albin Wickman, RKP) sekä naisten, nuorison ja rintamalta palanneiden miesten juominen kirvoittivat eduskunnan raittiusmiehet ja -naiset lausumaan huolensa.³³

Kuitenkin demobilisaatio, jonka aikataulu ja mittasuhteet olivat valtavat, sujui faktisesti hyvin, eikä edustaja Pietari Salmenojan (SDP) ennustus lokakuussa 1944 ”sodan askareista rauhan työhön” pian saapuvan ”suuren kansalaisparven” aiheuttamista ongelmista toteutunut. Helmikuussa 1945 sekä kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Eero A. Wuori (SDP) että Taavi Vilhula (Maalaisliitto) arvioivat demobilisaation sujuneen rauhallisesti, vaikka valtionaloudelle elintärkeiden metsätöiden toteutuksessa oli esiintynyt suuria vaikeuksia.³⁴

Legitimiteetti koetuksella: metsäkaartilaiset, sotavahingot ja siirtoväen asuttaminen

Välirauhansopimuksen myötä eduskunnan käsittelyyn tuli hankalia ja kiusallisia asioita, joissa oli kyse sekä kulloinkin puheena olleesta asiasta sinänsä että koko valtakunnan legitimiteetistä. Sodan aikana karkuruudesta tuomittujen armahdusasia oli ensimmäinen tällainen laajaa keskustelua herättänyt teema. Samalla parlamentti keskusteli käytännössä ainoan kerran henkisistä ongelmista. Monet edustajat vetosivat kansan oikeustajuun, mutta näkökulmat vaihtelivat rajusti. Asia oli moniulotteinen, sillä puhuttiin niin humanitaarisista tekijöistä, poliittisten vankien ja metsäkaartilaisten oikeuksista kuin armeijan kunniaista. Armahduksia pidettiin rauhan aikana välttämättömänä muun muassa uupumuksen ja hermostollisten seikkojen perusteella. Kuitenkin, kuten Kokoomuksen Oskari Heikinheimo asian kiteytti, liian pitkälle vietynä armahdus ”ei ainoastaan olisi häpeällinen isku vasten kasvoja meidän mainehikkaalle ja kunniakkaalle armeijallemme, vaan se olisi myös teko, joka vastaisuudessa voisi tuottaa hyvin arveluttavia seurauksia kansamme elämässä.” IKL:n Yrjö Saarisen mukaan olisi

³³ I 103, 9.10.1944 (Lumme); I 136, 11.12.1944 (Rydberg); I 138, 12.12.1944 (Wickman, Voionmaa, Lehtokoski).

³⁴ I 103, 9.10.1944 (Salmenoja); I 180, 13.2.1945 (Min. Wuori; Vilhula). Demobilisaatiosta esimerkiksi Silvo Hietanen, ”Aseista mottimetsään – armeijan kotiuttaminen syksyllä 1944”, *Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli*. Päätöimittäjä Silvo Hietanen. Helsinki 1992.

mahdotonta jättää yksittäisen sotilaan ratkaistavaksi, taisteleeko hän vai ei. Entä jos sotilaat eivät haluaisikaan taistella Saksaa vastaan pohjoisessa? Silloin välirauhanehdot jäisivät täyttämättä. Vielä ennen lain lopullista hyväksymistä oikeusministeri Kekkonen sanoi, että sodan aikana armeijan kuri ja taistelukyvyyn säilyttäminen olivat keskeisiä, mutta nyt rauhan aikana tilanne oli toinen. Hän totesi välirauhansopimuksen edellyttävän nopeaa lainsäädäntöä, mutta katsoi, ettei kansan oikeustaju sallinut tiettyihin omaisuusrikoksiin tuomittujen vapauttamista.³⁵

Ylivoimaisesti tärkein ja vakavimmin eduskuntaa puhuttanut asia koski sodan aiheuttamien taloudellisten vahinkojen korvaamista ja siirtoväen asuttamista. Kyse oli paitsi taloudellisesta oikeudenmukaisuudesta niin jälleen myös koko järjestelmän legitimitetistä. Keskustelu pääsi toden teolla käyntiin tammi-helmikuun vaihteessa 1945, jolloin maatalousministeri Eemil Luukka (Maalaisliitto) esitteli hallituksen esitystä maanhankintalaksi. Itsekin Viipurin läänin itäisestä vaalipiiristä aikanaan eduskuntaan valittu Luukka totesi, että siirtoväen aseman järjestäminen oli lähiaikojen kiireellisin, laajakantoisin ja vaativin sisäinen pulma. Asiaan oli saatava järjestys, sillä ongelmaa oli tähän asti hoidettu tilapäisratkaisuin. Peruslähtökohta oli, että siirtoväen tuli saada jatkaa aiempaa elinkeinoaan uusissa oloissa. Kyse olisi siten mitä suurimmassa määrin rauhan *palaamisesta* – paluusta vanhaan, koeteltuun järjestykseen. Ensimmäisen kerran sitten syyskuun 1944 painotettiin voimakkaasti myös yksimielisyyttä tilanteen ratkaisemiseksi.³⁶

Ministerin toive rauhallisesta ongelmanratkaisemisesta ei ainakaan puheen tasolla toteutunut. Keskusteluissa maanhankintalaki ja siihen kytketty yleinen korvauslainsäädäntö johtivat laajaan ja osin repivään keskusteluun oikeudenmukaisuudesta, kansalaisten tasa-arvosta sekä eri kieliryhmien osallistumisesta sodan aiheuttamien vaurioiden korjaamiseen. Debattia riitti aivan pitkän parlamentin istuntoajan loppuun.

³⁵ I 123, 7.11.1944; I 128, 21.11.1944; I 130, 24.11.1944, (Keskustelu: ehdotus laiksi eräiden sotatuomioistuimissa rangaistukseen tuomittujen henkilöiden armahtamisesta; Raunio, Erich, Rantala (uupumus); Räisänen, Meltti (poliittiset tekijät); Heikinheimo, Saarinen (armeijan kunnia); oikeusmin. Kekkonen.)

³⁶ I 162, 31.1.1945 (Min. Luukka); Myös I 163, 2.2.1945 (Welling); Keijo K. Kulha, *Karjalaiset Kanta-Suomeen. Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944–1948*. Jyväskylä 1969; Erkki Laitinen, ”Vuoden 1945 maanhankintalain synty, sisältö ja toteutus”. *Rintamalta raivioille. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta*. Toim. Erkki Laitinen. Jyväskylä 1995, 100–106; Heikki Roiko-Jokela, ”Asutustoiminnalla sodasta arkeen”. *Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. Suomen maatalouden historia III*. Toim. Pirjo Markkola. Jyväskylä 2004, 37–40; Antti Palomäki, *Juoksuhaudoista jälleenrakennukseen. Siirtoväen ja rintamamiesten asutus- ja asutokysymyksen järjestäminen kaupungeissa 1940 - 1960 ja sen käännteentekevä vaikutus asuntopolitiikkaan ja kaupunkirakentamiseen*. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 1062. Tampere 2011, luku 9..

Alusta lähtien kielikysymys nousi pinnalle. Suomenkielisten edustajien puheenvuoroissa korostettiin yhdenvertaisuutta ja sitä, että maanhankintalain väistämättömien maanluovutusten piti koskettaa kaikkia suomalaisia.³⁷ Korvauslakien käsittelyssä puolestaan esimerkiksi Viipurin kaupunginjohtaja, Kokoomuksen Arno Tuurna viittasi vahinkojen tasauksesta annettuihin lupauksiin ja vetosi suomalaisten oikeustajuun korvauksien maksamisessa.³⁸ Toisesta näkökulmasta asiaan törmättiin, kun edustajat vaativat Lapin sodassa kärsineiden alueiden liittämistä korvausten saajiin.³⁹

Hugo Johansson kantoi huolta kotiseutunsa puolesta: maanhankintalakia ei suinkaan saisi ulottaa Ahvenanmaalle.⁴⁰ RKP:n edustajille oli erityisen tärkeää, että kielivähemmistön maanomistus turvattaisiin ”ruotsalaisten seutujen pakkosuomalaistamiselta”, kuten Henrik Kullberg asian ilmaisi.⁴¹ Vaasan pohjoisen vaalipiirin edustaja Emil Hästbacka toivoi siirtoväen asuttamista Pohjois-Suomeen, jossa olisi riittävästi viljelysmaita ja metsiä. Lisäksi karjalaisten yhteisöllisyys ja perinteet voisivat näin säilyä ja kehittyä.⁴² Siirtoväelle tällaiset perusteet eivät kelvanneet alkuunkaan. Maalaisliiton voimamies, Viipurin läänin itäisen vaalipiirin Juho Niukkanen katsoi, että sodanaikainen solidaarisuus oli jo ”väljähtänyt”, mutta vaati, ettei siirtoväkeä asutettaisi Pohjois-Suomeen nääntymään.⁴³

Maaliskuussa 1945 keskustelu kuumeni edelleen, kun maanhankintalain yhteydessä keskeiseksi kiistaksi kasvanut kielellisen jaotuksen mahdollinen muuttaminen nostatti kärjekkäitä kannanottoja. Useat edustajat katsoivat ruotsinkielisten maanluovuttajien sekä ruotsinkielisten ja kaksikielisten kuntien saavan lain myötä epäoikeudenmukaisia etuoikeuksia.⁴⁴ Tilannetta ei tässä suhteessa ainakaan helpottanut pääministeri Paasikivi, joka puolusti vahvasti maanhankintalain kiistellyimmän kohdan eli

³⁷ I 163, 2.2.1945 (esimerkiksi Soini); I 167, 14.2.1945 (Paavolainen, Niukkanen); I 190, 3.4.1945 (Pyy); Kulha 1969, 48–51, 215–256; Soikkanen 1980, 126–128.

³⁸ I 167, 14.2.1945 (Tuurna). Myös esimerkiksi Lahtela ja Ikonen samassa istunnossa sekä I 178, 9.3.1945 (Huittinen, Paksujalka, Heikkilä).

³⁹ I 159, 23.1.1945 (Junes); I 164, 6.2.1945 (Kaijalainen); I 167, 14.2.1945 (Lahtela); I 177, 8.3.1945 (Lahtela); I 178, 9.3.1945 (Kulovaara, Karjalainen); Pohjois-Suomen tuhoista ja jälleenrakennuksesta esimerkiksi Matti Enbuske, *Vuosisadat Pohjan teillä. Tiet, liikenne ja tiehallinto Oulun läänin alueella 1600-luvulta 2000-luvulle*. Porvoo 2009, luku 4.

⁴⁰ I 163, 2.2.1945 (Johansson, myös Estlander).

⁴¹ I 163, 2.2.1945 (Kullberg totesi 3.4.1945 ilokseen, kuinka ”valtiollinen pakkosuomalaistaminen” oli maanhankintalain myötä torjuttu, I 190).

⁴² I 163, 2.2.1945 (Hästbacka); Kulha 1969, 218; Kokoomuksen Albert Eerola toivoi karjalaisten rientävän ostamaan maita Pohjois-Suomesta ja Oulujoen eteläpuolelta, sillä ei olisi oikeudenmukaista asuttaa siirtoväkeä pelkästään Etelä-Suomeen. I 179, 12.3.1945; Sanomalehdistöstä Kulha 1969, 177–180, 193.

⁴³ I 163, 2.2.1945 (Niukkanen), myös I 167, 14.2.1945 ja I 179, 12.3.1945; Ks. esimerkiksi I 185, 26.3.1945 (Pärssinen).

⁴⁴ I 179, 12.3.1945 (Saarinen).

92 §:n hyväksymistä hallituksen esittämässä ja maatalousvaliokunnan vahvistamassa muodossa. Sen mukaan siirtoväen sijoittaminen ei saanut muuttaa ruotsin- ja kaksikielisten kuntien kielisuhteita. Pääministeri vetosi voimakkaasti kansan yksimielisyyteen, kielivähemmistön oikeuksiin, pohjoismaiseen yhteistyöhön ja siihen, ettei hyviä suhteita Ruotsiin saanut vaarantaa.⁴⁵ Käydyssä keskustelussa kuitenkin vastustettiin jokseenkin yksimielisesti Paasikiven argumentteja; erityisen hanakasti edustajat vieroksuivat pääministerin esitystä siitä, että maanhankintalailla olisi ulkopoliittisia ulottuvuuksia. Monet edustajat korostivat nimenomaan sitä, että valtakunnan alue oli selvästi pienentynyt, minkä vuoksi kaikkien olisi oltava valmiita uhrauksiin.⁴⁶ Paasikivi sai tukea lähinnä vain hallituksensa ministereiltä sekä sota-ajan pääministeri Edwin Linkomieheltä, joka käytti ainoat puheena olevaan teemaan liittyvät kannanottonsa tässä nimenomaisessa asiassa.⁴⁷ Pirstävä poikkeus oli myös ruotsinpyhtäläisen Henrik Kullbergin esitys, jonka mukaan tuhansien järvien maassa ei siirtokarjalaisia merikalastajia suinkaan ollut tarpeen sijoittaa rannikolle, vaan heidät voitaisiin mainiosti asuttaa sisävesien äärelle.⁴⁸

Pitkä parlamentti retoriikalla rauhankriisiä ratkaisemassa

Rauhankriisin keskellä pitkän parlamentin keskusteluissa korostuivat yhteiskunnan legitimitietin palauttamiseen ja ylläpitoon liittyneet aiheet. Sen sijaan konkreettiset demobilisaatiota tai edes vaikeaa taloudellista tilannetta käsitelleet keskustelut eivät ennakko-oletusten vastaisesti nousseet kovin merkittäviksi. Sitä vastoin esimerkiksi maanhankintalain yhteydessä pidettyjä puheita oikeudenmukaisuudesta tai tasa-arvosta olisi helppo tulkita vain poliittiseksi peliksi ja retoriikaksi, mutta hallituksen painavien vaikuttajien näyttävät ulostulot ja vahvat argumentit juuri tässä kysymyksessä viittovat täysin toiseen suuntaan. Lisäksi näissä keskusteluissa ääneen pääsivät monet sellaiset edustajat, joista suuri yleisö ei ollut välttämättä kuullut aiemmin juuri mitään ja joista myöhemmät historiantutkijat ja -tulkitsijat eivät ole paljon kirjoittaneet. Keskusteluun osallistui edustajia puoluekentän kaikilta lohkoilta, ja nimenomaan maanhankintalain käsittelyssä myös oikeisto oli lujasti esillä – piirre, joka sodan jälkeen ei ollut missään suhteessa arkipäivää.

⁴⁵ I 185, 26.3.1945 (Pm. Paasikivi); Kulha 1969, 219–222.

⁴⁶ I 185, 26.3.1945 (Mäkeläinen, Teittinen, Saarinen, Niukkanen, Pärssinen); I 186, 27.3.1945 (Salmiala, Kukkonen, Bryggari, Simonen, Linna); I 190, 3.4.1945 (Mäkeläinen, Linna).

⁴⁷ I 186, 27.3.1945 (Linkomies), I 190, 3.4.1945 (Min. Pekkala).

⁴⁸ I 179, 12.3.1945 (Kullberg).